מעט ורעים היו ימי שני חיי

וַיֹּאמֶר פַּרְעֹה אֶל יַעֲקֹב כַּמָּה יְמֵי שְׁנֵי חַיֶּיךָ: וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל פַּרְעֹה יְמֵי שְׁנֵי מְגוּרַי שְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה מְעַט וְרָעִים הָיוּ יְמֵי שְׁנֵי חַיַּי וְלֹא הִשִּׂיגוּ אֶת יְמֵי שְׁנֵי חַיֵּי אֲבֹתַי בִּימֵי מְגוּרֵיהֶם: (בראשית מז ח-ט)

רמב"ן על הפסוק

"מעט ורעים היו ימי שני חיי" - לא ידעתי טעם הזקן אבינו, מה מוסר הוא שיתאונן אל המלך? ומה טעם לאמר: "ולא השיגו את ימי שני חיי אבותי", כי אולי עוד ישיגם ויחיה יותר מהם?[1] ונראה לי כי יעקב אבינו זרקה בו שיבה והיה נראה זקן מאד, ופרעה תמה על זקנותו כי אין רוב אנשי זמנו מאריכים ימים כל כך, שכבר קצרו שנותם.[2] ולכן שאל לו "כמה ימי שני חייך", כי לא ראיתי כמותך זקן בכל מלכותי. אז ענה יעקב כי ימיו שלושים ומאת שנה. ואל יתמה בהם, כי מעט הם כנגד שנות אבותיו שחיו יותר, אבל מפני היותם רעים בעמל ואנחה זרקה בו שיבה ונראה זקן מאד.[3]

רש"י

"שני מגורי" - ימי גרותי, כל ימי הייתי גר בארץ אחרים.[4]

ספורנו

"מעט ורעים היו ימי שני חיי" – על מה שאמרת "כמה ימי שני חייך", אני אומר כי שני חיי היו מעט ורעים, ברוב טרדת מזונות ודאגת הקורות. כי הימים אשר בם יהיה האדם בצרה לא יקראו "ימי שני חיים". אבל ימי שני מגורי היו בין הכל מאה ושלושים שנה.[5]

"ולא השיגו את ימי שני חיי אבותי בימי מגוריהם" – כי אבותי אע"פ שהיו גם הם גרים בארץ לא להם, מכל מקום היו להם ימי חיים רבים בלתי צרות. אבל שני חיי לא השיגו לשני חיי אבותי שהיו להם בימי מגוריהם.[6]

המדרש הגדול, ויגש מז ט

"ויאמר יעקב אל פרעה ימי שני מגורי" – מכאן שישיבתן שלצדיקים בעולם הזה, גירות היא להם.[7]

"מעט ורעים היו ימי שני חיי" – לפי שהלכו כולן בפחד ובהלה ולא מצא בכולן קורת רוח.[8]

---

[1] ראה בדומה פירוש אלשיך בראשית פרק מז: "נבאר ראשונה מאמר יעקב אל פרעה להשיב על שאלת כמה ימי שני חייו. אמר: ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה מעט ורעים היו וכו'. כי הלא כמו זר נחשב אומרו: מעט ורעים על מאה ושלשים שנה! וגם אומרו ולא השיגו כו', כי הלא מי הגיד לו שלא יחיה סך ישיג לימי אבותיו?

[2] ראה רמב"ן בראשית ה ד בהסבר על קיצור שנות חיי בני האדם למספרים שמוכרים לנו מול מאות השנים של הדורות הראשונים.

[3] הסבר דומה לעצם דבריו של יעקב נותן גם רשב"ם: "לפי שנראה יעקב בעיניו זקן יותר מדאי ששאל לו כמה ימי שני חייך, השיב לו יעקב: מעט הם אבל רעים הם ולכך אני נראה בעיניך זקן יותר מדאי". ראה גם פירוש חזקוני שיוצר כאן דיאלוג. פרעה שואל: "כמה ימי שני חייך מאד אתה נראה זקן ומלא ימים ויעקב השיבו אל תתמה על זה שהרי ימי שני חיי מעט אלא ע"י שרעים היו ימי שני חיי אני נראה זקן מרוב ימים". אבל לשאלה בה פתח רמב"ן: "מה מוסר הוא שיתאונן אל המלך"? – אותו רמב"ן שעמד גאה בויכוחיו עם הנוצרים (המומר פבלו כריסטיאני) וזכה לחסות מלך ארגון – אין תשובה מלאה. אדרבא, אם 130 שנה היה כבר אז גיל מופלג, יכול היה יעקב להגיד בפשטות: אני בן 130 ולכן כך אני נראה, בלי צורך להוסיף: "מעט ורעים היו ימי שני חיי".

[4] רש"י לכאורה מקל קצת על הבעיה שמעלה רמב"ן בכך שהוא מדגיש את עניין הגירות. יעקב מדבר על השנים בהם היה גר ולא על כלל שנותיו. אלא שזה לא כל כך מסתדר עם החצי השני של הפסוק: "מעט ורעים היו ימי שני חיי ולא השיגו את ימי שני חיי אבותי בימי מגוריהם". ראשית, "מעט ורעים" מדבר על "ימי שני חיי", לא על "שני מגורי". ושנית, גם על האבות מדובר "ימי שני מגוריהם". (אברהם לפחות, קורא לעצמו גר (בראשית כד ג), על יצחק דווקא נאמר "גור" (בראשית כו ג) כמשקל נגד לגר).

[5] ספורנו מנסה, כך נראה, להמשיך את פירושו של רש"י ולענות על שאלתנו בהערת השוליים הקודמת. "ימי שני חיי" שאומר יעקב הוא בתשובה לשאלת פרעה "כמה ימי שני חייך". כיון שפרעה נוקט בלשון זו, עונה לו יעקב באותה מטבע לשון ולוא מסיבות נימוס ודרך ארץ. אך באמת, מנקודת ראותו של יעקב, אין אלה "שני חיים", אלא "שני מגורים".

[6] שים לב תחילה, איך מחלק ספורנו את הפסוק לשני חלקים, בניגוד מה לחלוקה של טעמי המקרא (כאילו האתנחתא היא על "חיי" ולא על "שנה"). או בעצם לשלושה חלקים, כדלהלן: "וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל פַּרְעֹה יְמֵי שְׁנֵי מְגוּרַי שְׁלֹשִׁים וּמְאַת שָׁנָה, מְעַט וְרָעִים הָיוּ יְמֵי שְׁנֵי חַיַּי, וְלֹא הִשִּׂיגוּ אֶת יְמֵי שְׁנֵי חַיֵּי אֲבֹתַי בִּימֵי מְגוּרֵיהֶם". כמה שנים אני "גר" בעולם? מאה ושלושים שנה. כמה שנים אני "חי"? – מעט ורעים. וגם מעט "שני חיי" עדיין גרועים מימי שני המגורים של אבותיי. החלוקה הראשונה של "שני חיים" מול "שני מגורים" כבר לא חשובה כמו החלוקה בין האבות ליעקב. האבות מוכיחים שאפשר לחיות גם בגירות. אז למה באמת לא הצליח יעקב להגיע למה שהגיעו אבותיו? זו שאלה מרכזית שמעניין כיצד יעקב היה עונה עליה לעצמו (פרעה עכ"פ לא המשיך ושאל את השאלה הזו). אך מה שמעניין אותנו הוא חזרה לשאלת רמב"ן: למה צריך היה יעקב לעורר את כל העניין הזה לפני פרעה? ולפי דעתנו, פירוש ספורנו רק מעצים את שאלת רמב"ן! למה להשוות גירות עם גירות כאשר אתה עומד לפני מלך שבארצו אתה מבקש להיות גר ("לגור בארץ באו עבדיך"). למה לומר מראש "ולא השיגו"? אולי דווקא במצרים תהיה לך מנוחה? שאלת רמב"ן במקומה עומדת!

[7] ראה דברינו בפרשת וישב ביקש יעקב לישב בשלווה. הנה עוד סיבה מדוע אין שלווה לצדיקים.

[8] ראה דברינו מורת רוח וקורת רוח בפרשת תולדות. ושמה דווקא מדובר על יצחק ורבקה.

"ולא השיגו את ימי שני חיי אבותי" – את מוצא, אברהם בן מאה וחמש ושבעים שנה. יצחק בן מאה ושמונים שנה. אבל יעקב בן מאה ושלושים ... כיון שאמר להם כך, ידעו שאינו אברהם.[9]

בראשית רבה (תיאודור-אלבק) כי"ו פרשה צה ט[10]

"ויאמר יעקב אל פרעה ימי שני וגו' מעט ורעים" - אמר ר' אבא בר כהנא: ביני לבינך: "קטנתי" (בראשית לב יא), ביני לבין אחרים: "מעט ורעים".[11] אמר ר' שמעון בן יוחי: לפי שקרא תיגר בשלושים ושלש תיביות לפיכך נמנע מחייו שלושים ושלוש שנה.[12]

רד"ק בראשית מז ט

ימי שני מגורי - הימים ושנים שגרתי הנה והנה עד כה היו שלשים ומאת שנה והיו מעט ורעים. כי בצרה הייתי כל הימים שחייתי עד הנה, זהו שאמר: "רעים". אבל "מעט", היאך ידע עדיין כמה יחיה? אלא מפני הצרות שמצאוהו הרגיש בעצמו חולשו וידע כי לא יוכל לחיות עוד אלא מעט.[13]

אגדת בראשית (בובר) פרק סב ד"ה [א] למה תאמר

"למה תאמר יעקב ותדבר ישראל" (ישעיה מ כז). זהו שאומר הכתוב: "מה יתאונן אדם חי גבר על חטאיו" (איכה ג לט) - א"ר שמואל: מה יתאונן אדם על חי עולמים, יסתכל בעונות ידיו שגבר על חטאיו. ור' שמעון אומר מה יתאונן אדם, אלו לא די שהוא חי והוא רואה את השמש הזה[14] ... לפיכך אמר הקב"ה ליעקב: למה את קורא תגר? "למה תאמר יעקב" ... ר' אומר: שלש עשרה פלטריות בגן עדן ועשר חופות ... ואמרתי: "לא טוב היות האדם לבדו", לא היה צריך לשבחני? אלא התחיל מתרעם ואומר: "האשה אשר נתת עמדי" ... וכך אברהם ירד למלחמה, ועשיתיו מלך על ששה עשר מלכים, והחזרתי לו את השביה ... לא היה צריך להודות? אלא אמר: "ה' אלהים מה תתן לי". וכך יעקב: "כי במקלי עברתי" ועשיתי עמו כל אותה הטובה, והוא אומר לפרעה: "מעט ורעים היו" - הרעותי לך מימיך יעקב שאתה אומר כן? וכן דור המדבר, כמה טובות עשיתי עמהם, שנאמר

---

[9] סיומת זו של המדרש הגדול היא מפתיעה ודורשת הסבר. מי הם "ידעו"? המצרים? הם זכרו את אברהם מירידתו למצרים שני דורות קודם ואומרים: זה הנכד שנראה כל כך זקן אינו כמו סבו "הצעיר" שהיה כאן לפני שני דורות ולא נראה כל כך רע וגם לא התלונן ... מדרש זה צריך עיון. בין כך ובין כך, ההשוואה עם אברהם מכילה ביקורת על יעקב. השוואה זו איננה רק בשל יחסי נכבד\סבא, אלא מעוגנת בלשון המקרא. הביטוי "ימי שני חיי" (בלשון סמיכות) מופיע גם אצל אברהם, אך בהבדל גדול: "ואלה ימי שני חיי אברהם ... וימת אברהם בשיבה טובה זקן ושבע ..." (בראשית כה ז-ח) וכדברי המדרש: "עוד ינובון בשיבה – זה אברהם אבינו" (בראשית רבה סא ב) וכן: "יודע ה' ימי תמימים - זה אברהם. ונחלתם לעולם תהיה - ואלה ימי שני חיי אברהם. שחבב הקב"ה שנותם של צדיקים וכתבם בתורה כדי שתהא נחלת ימיהם זכורה לעולם" (בראשית רבה סב א). זאת ועוד, "ימי שני" אברהם מסתיימים בארץ המובטחת ואילו "ימי שני" יעקב מסתיימים בגלות מצרים, בסיום ספר בראשית בו מתקיימת נבואת ברית בין הבתרים: "והנה אימה חשיכה גדולה נופלת" ומתחילה גלות מצרים הקשה. איזה פער בין הסבא לנכד! ראה דברינו בפרשת חיי שרה ואברהם זקן בא בימים, על זקנותו המכובדת של אברהם.

[10] כי"ו – כתב יד וואטיקאנא. ראה עמוד 1233 במהדורה בראשית רבה של אלבק (שלם, ירושלים תשנ"ו).

[11] ר' אבא בר כהנא מנסה לרכך מעט את דבריו של יעקב בכך שאת הביטוי "מעט ורעים" הוא אומר "לאחרים". כלפי הקב"ה הוא מכיר בטובה ואומר "קטונתי מכל החסדים ... אשר עשית את עבדך". אבל שאלת רמב"ן במקומה עומדת: למה לומר זאת גם לאחרים? האם לא עדיף ההפך, לשפוך שיח גם אם קשה מול הקב"ה (ראה דברינו הטיחו דברים כלפי מעלה בפרשת שלח לך) ולקדש שם שמים בשיח עם פרעה? הדרשן הסמוך, ר' שמעון בר יוחאי לא חושך שבטו מיעקב.

[12] יצחק חי 180 שנה (בראשית לה כח). יעקב חי 147 (בראשית מז כח). ההפרש הוא 33 כמניין המילים (התיבות) בשני הפסוקים ח-ט המתארים את המפגש של יעקב עם פרעה ואשר מכילים את קריאת התיגר שהמדרש לא אוהב. מדרשים נוספים דומים מובאים בהערה 11 במהדורת אלבק שם: "בשעה שאמר יעקב מעטים ורעים היו, אמר לו הקב"ה: אני מלטתיך מעשו ולבן והחזרתי לך דינה וכו', חייך שכמנין התיבות שיש מן "ויאמר פרעה" עד "בימי מגוריהם", כך יחסרו משנותיך ...". ועוד שם: "למה נחסרו משנותיו של יעקב ל"ג שנים? על שדיבר דברים כלפי מעלה ...". גם פרשנים מצטטים מדרש זה, כגון חזקוני בראשית מז ח: "ונמצא במדרש למה חיי יעקב פחות מאביו ל"ג שנים? אלא אמר לו הקב"ה: אני הצלתיך מלבן ומעשו ומשכם והחזרתי לך דינה ויוסף ואתה אמרת מעט ורעים היו ימי חייך! חייך אני נוטל מהם כפי חשבון התיבות שאמרת והם הל"ג תיבות שיש מויאמר פרעה אל יעקב עד בימי מגוריהם". מדרשים ופרשנים אלה מצטרפים לדבריו של רמב"ן בביקורתו על יעקב.

[13] דברי יעקב הם לנוכח פרעה ובתשובה לשאלתו, לפיכך שאלת רמב"ן, אלשיך ואחרים, עדיין במקומה עומדת. אבל ממדרשים ופרשנים אחרים נראה שהם מבינים את דברי יעקב 'עם הפנים פנימה'. תשובתו לפרעה איננה אלא "תפאורה", רקע והזדמנות לחשבון נפש אישי, ואולי משפחתי, ולהסתכלות פנימית כנה ואמתית של יעקב על חייו. אין גם להקשות "היאך ידע עדיין כמה יחיה"? אחרי כל הדרמה של הסתלקות יוסף, האבל עליו והמפגש הסוער אתו (עליו אומר יעקב "אמותה הפעם") מרגיש יעקב את חולשתו הפנימית ויודע שקרוב קצו. ידע ולא ידע, שהרי התורה מעידה שעוד טו"ב שנים חי יעקב בטוב ובנעימים במצרים, אולי שבע עשרה השנים הכי מאושרות בחייו, וכלשון פסיקתא זוטרתא (לקח טוב) בראשית מז מח: "טוב היה לאבינו יעקב, אלו שבע עשרה שנה במצרים ... שחיה אותם בנחת, והשבטים סביבותיו, ובני בניו פרים ורבים, ועיניו רואות ולבו שמח, אין שטן ואין פגע רע, ויוסף בנו מלך על הארץ וכו' ".

[14] "שמש" מזכיר את חלום יוסף השני: "והנה השמש והירח משתחווים לי". השמש הוא יעקב.

"ובמדבר אשר ראית", והם אמרו "ונפשנו קצה בלחם הקלוקל", כך הוא אומנתכם תורעמנים ואת מתרעם, הוי: "למה תאמר יעקב".[15]

בראשית רבה פד ח

"ועשה לו כתנת פסים" - ריש לקיש בשם ר' אלעזר בן עזריה: צריך אדם שלא לשנות בין בניו, שעל ידי כתונת פסים שעשה אבינו יעקב ליוסף: "וישנאו אותו".[16]

מדרש אגדה (בובר) שמות פרשת כי תשא פרק לב

"ויחל משה". אמר משה רבינו ע"ה: ריבונו של עולם, אם שריפה הם חייבים, זכור לאברהם שהושלך לכבשן האש בשביל אהבתך. ואם הריגה הם חייבים, זכור ליצחק שנתן צוארו לישחט על ייחוד שמך. ואם גלות הם חייבים, זכור ליעקב אביהם שכל ימיו מכאובים בגלות, שנאמר: "מעט ורעים היו ימי שני חיי" (בראשית מז ט) - בשביל אבות סלח לבנים.[17]

שבת שלום

מחלקי המים

מים אחרונים: ובפרשה הבאה נדרוש: "ביקש יעקב לגלות לבניו קץ הימין ונסתלקה ממנו שכינה. אמר: שמא חס ושלום יש במיטתי פסול" (פסחים נו ע"א). האם זה המשך של אותו רעיון, מלחמה במחשבי הקצים, של יעקב לדורות דרך יעקב סבא ההיסטורי (תפח רוחם של מחשבי קיצים, סנהדרין צז ע"ב) ושוב יעקב כסמל, או שמא זה עניין אחר? ראה דברינו בפרשת ויחי על קריאת שמע וגילוי הקץ בברכת יעקב.

---

[15] יעקב נמצא בחברה טובה, לא רק הוא מתלונן. כבר עשו זאת לפניו: אדם הראשון ואברהם. הציטוט מישעיהו חשוב במיוחד. "למה תאמר יעקב" – הפטרת פרשת לך לך, תחילתו ושבחו של אברהם – "מי העיר ממזרח צדק יקראו לרגלו" – ואח"כ הוא אומר "מה תתן לי". ומהעבר השני, יעשו זאת גם הבאים אחריו, בני יעקב לדורותיהם. אז אולי המפתח לביקורת המדרש על יעקב (וכל הביקורות האחרות) מתחיל דווקא בסוף, "ביעקב לדורות"? הדרשן מונה את חסרונות הדור שלו דרך דמותו של יעקב. נראה שיותר משמדרשים אלה הם פירוש למקרא, הם דרשה לשומעים. יש כאן מעין סיבוב והפוך של המוטו הראשי של ספר בראשית מעשה אבות סימן לבנים. **מעשה הבנים מסומנים באבות**. הביקורת היא על הבנים – דרך האבות. יש בכך תוכחה רבה, אבל גם ריכוך רב. הן לאבות (זה לא פשט המקרא) והן לבנים (אתם בחברה טובה). כל זה הוא בגדר הצעה\השערה בלבד ועדיין ריבוי בקורת המדרש על יעקב, שמצוי גם בדרשות רבות אחרות, צריך עיון נוסף. ראה שוב דברינו המדרש המעצים במיוחדים.

[16] כבר הזכרנו מדרש זה מספר פעמים והפעם הבאנו אותו במטרה להראות שביקורת המדרש (והמקרא) על יעקב היא ארוכה עד מאד. החל מגניבת הבכורה (בא אחיך במרמה), הנדר שהוא עושה לאחר חלום הסולם (אי נכונותו לעלות בסולם), דרך יחסיו עם לאה ורחל (כי שנואה לאה, ויחר אף יעקב ברחל), דבריו ללבן "הבה נא את אשתי ואבואה אליה", המפגש עם עשו ("לדרכו היה מהלך", "לאדוני לעשו"), התזכורת לקיום הנדר (קום עלה בית אל), פרשת דינה בעקבות הקריאה "אל אלוהי ישראל") וכמובן המדרש שהבאנו על העדפת יוסף שגלגלה את כל הירידה למצרים ובעטיה הוא עומד כעת לפני פרעה ולא בכדי אומר "מעט ורעים". נדמה שאין דמות במקרא שחז"ל בקרו אותה כמו יעקב (ראה דברינו המדרש המעצים במיוחדים). את הביקורת של רמב"ן ושני המדרשים שהבאנו צריך לנסות להבין במסגרת רחבה זו. ה"מעט ורעים" הוא סיכום של הכל.

[17] משה עומד לאחר חטא העגל ומחלה את פני הקב"ה (ראה דברינו ויחל משה בפרשת כי תשא) ומזכיר את זכות האבות. אברהם, זכותו שהושלך לכבשן האש ולפיכך אם נגזר על החוטאים בעגל שריפה, יינצלו בזכותו של אברהם. יצחק שמסר עצמו בעקידה, זכותו תגן על בני ישראל מפני עונש הריגה (סיף). ואם נגזרה עליהם גלות, יבוא יעקב שאמר: "מעט ורעים היו ימי שני חיי" ויכפר עליהם. אז על מה בדיוק אמר יעקב: "מעט ורעים היו ימי שני חיי"? על איזו גלות? על גלות חרן "ארמי אובד אבי", על השנים בהם גלה ממנו יוסף, או שמא רוח נבואה כאן על הגלות מצרים העומדת בפתח? ואם נחבר תפילת משה זו לטיעון שלו במקום אחר שמזכיר לקב"ה מהיכן יצאו בני ישראל: "למה ה' יחרה אפך בעמך, אשר הוצאת מארץ מצרים - מה ראה להזכיר כאן יציאת מצרים? אלא אמר משה: ריבון העולם, מהיכן הוצאת אותם? ממצרים שהיו כולם עובדי טלאים!" (שמות רבה מג ז, ראה שם בהמשך המשל על האבא "שפתח לבנו חנות של בשמים בשוק של זונות"), נקבל גלגל היסטורי מעניין. אזכור ימיו הרעים של יעקב שבגינם נאלץ לרדת למצרים, בתפילת משה בחטא העגל, הוא במשמעות הרבה יותר חזקה וקונקרטית מאזכור מסירות נפשם של אברהם ויצחק.